

Mirela Krešić*
Marijana Križančić**

Izvorni znanstveni rad
UDK 347.65-055.2(091)
347.65:929.7(439:497.5)
340.141(439:497.5)
DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/9225>
Rad primljen: 15. srpnja 2019.
Rad prihvaćen: 9. rujna 2019.

PRAEFECTIO IN FILIUM IN HEREDEM MASCULINUM – PRILOG PROUČAVANJU ŽENSKOG NASLJEDNOG PRAVA***

Sažetak: U radu se razmatraju pravila nasljeđivanja plemićkog staleža važeća u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i sadržana u Tripartitu. Pri tome se ističe važnost razlikovanja nasljednih (*bona hereditaria*) i stečenih dobara (*bona acquisita*), naročito dobara stečenih kraljevskom darovnicom, za izgradnju sustava nasljeđivanja kao i važnost spola potencijalnog nasljednika, s obzirom na ograničenja u pogledu nasljednih prava ženskih potomaka na pojedine dijelove imovine. Posebno se analiziraju pravila o prefekciji, institutu kojim se omogućavalo kćeri, ako nije bilo sinova, nasljeđivanje plemićke imovine na način da ju je vladar posebnim kraljevskim privilegijem proglasio sinom (*praefectio in filium*). Iako se ovaj poseban oblik ženskog nasljednog prava smatrao protivnim dotadašnjim pravilima nasljeđivanja, naročito nasljednim pravima pobočnih (muških) srodnika, primjenjivo se u praksi te je omogućio da se u (užoj) obitelji sačuva imovina koja bi u protivnom bila izgubljena.

Ključne riječi: *prefekcija, prava žena, nasljeđivanje, Tripartit, Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, Hrvatska i Slavonija*

* Dr. sc. Mirela Krešić, izvanredna profesorica na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Trg Republike Hrvatske 14, 10000 Zagreb. E-adresa: mirela.kresic@pravo.hr. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7065-7129>.

** Marijana Križančić, mag. iur., odvjetnička vježbenica, odvjetnik Srećko Posavec, Branimirova 71a, 10000 Zagreb. E-adresa: marijana.krizancic@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2668-7181>.

*** Rad je rezultat istraživanja provedenog u sklopu projekta "Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću" (IP-2018-01-2539) koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

1. UVOD

Nasljeđivanje kao pravni institut posljedica je prirodnog događaja, činjenice smrti, koja je postala pravno relevantna činjenica uz koju se vezuju određeni pravni učinci. Najznačajniji pravni učinak smrti, uz prestanak pravnog subjektiviteta osobe, jest uređenje onih odnosa u kojima se dotad nalazila umrla osoba. Pri tome se iznimno važnim pokazuje uređenje imovinskih prava i obveza umrle osobe preko instituta nasljeđivanja kao načina prijenosa onoga što je umrla osoba (ostavitelj) imala u svojem vlasništvu na druge osobe (nasljednike), u pravilu članove obitelji. Nastanak i razvoj nasljeđivanja vezuje se uz razvoj gospodarskih i društvenih odnosa, posebice uz razvoj instituta vlasništva i strukture obiteljskih zajednica čije je uređenje mijenjalo svrhu i obilježja, prilagođavajući se pravnom poretku te pokazujući pri tome specifična obilježja povijesnog razvoja.

Prema suvremenom hrvatskom nasljednopravnom uređenju zbog smrti ostavitelja nastupa sveopće sljedništvo (univerzalna sukcesija *mortis causa*). To znači da je nužno da zbog smrti ostavitelja netko preuzme njegovu ulogu u pravnim odnosima. Osoba ili osobe preuzimaju, odnosno stječu ostaviteljeva prava i obveze izvedeno (derivativno), tj. u sadržaju i u obujmu u kakvom su se nalazila kod ostavitelja. Osim toga, ostavina na nasljednika prelazi neposredno, što znači da između ostavitelja i nasljednika nema posrednika.¹ Načelo obvezatnosti neposrednog sveopćeg sljedništva dio je hrvatskog pravnog sustava od stupanja na snagu austrijskog Općeg građanskog zakonika.² Prije toga, u feudalnom pravnom uređenju, na snazi je bilo načelo pojedinačnog sljedništva (singularna sukcesija *mortis causa*) te nasljeđivanje nije bilo jednako u vezi sa svim stvarima i pravima. Slijedom toga, nasljeđivanje nekretnina bilo je različito od nasljeđivanja pokretnina, nasljeđivanje imovine koju je ostavitelj stekao *inter vivos* razlikovalo se od nasljeđivanja imovine stečene *mortis causa*, a od posebnog značaja bila je staleška pripadnost ostavitelja i nasljednika.

Tko su nasljednici ostavitelja, složeno je pitanje, a odgovor pokazuje mnogo više nego što se to čini na prvi pogled. U pozadini pukog nabravanja bližih ili daljnjih srodnika ostavitelja nalazi se slika obitelji i obiteljskih odnosa koja upućuje na značaj srodstva (kao biološke i sociološke pojave) i krvne veze, braka i bračne veze, konstrukciju različitih oblika kućanstava, demografska obilježja društva, pravni položaj žene i muškarca kao i položaj potomaka s obzirom na spol i (bračno/izvanbračno) podrijetlo.

Upravo razlikovanje nasljednih prava potomaka s obzirom na spol bilo je jedno od ključnih obilježja uređenja feudalnog sustava nasljeđivanja kod plemstva.³ Ženski i muški potomci,

1 Gavella, N.; Belaj, V., *Nasljedno pravo*, Zagreb, 2008., str. 21.–22.

2 Opći građanski zakonik za njemačke nasljedne zemlje austrijske monarhije (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die deutschen Erblander*) proglašen je carskim patentom 1811. godine u austrijskim nasljednim zemljama Habsburške Monarhije slijedom čega je u razdoblju od 1812. do 1820. godine stupio na snagu u Vojnoj krajini, Istri i Dalmaciji. Tijekom tzv. Bachova apsolutizma carskim patentom iz 1852. uveden je i u istočne dijelove Monarhije tj. u kraljevine Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, srpsku Vojvodinu i tamiški Banat.

3 U radu koristimo pojam "plemstvo" praveći razliku, osim ako je to nužno potrebno, između pojedinih društvenih kategorija koje su se smatrale plemstvom (kao pravnom kategorijom). Naime, razdoblje koje predstavlja vremenski okvir rada obuhvaća razdoblja lenške i staleške države. Početak lenške države predstavlja donošenje Zlatne bule Andrije II, a obilježava je društvena struktura koju su, među ostalim, činili vlastelini (crkveni i svjetovni), *servientes regis* te *iobagiones castri*. Ove tri skupine su u staleškom razdoblju doživjele određene promjene te su bile obuhvaćene pojmom "*status et ordines*" odnosno pojmovima "velikaši" (*magnates*) i "plemstvo" (*nobiles*) s pravom sudjelovanja u radu sabora (Ugarskog i Hrvatsko-slavonskog). Tripartit ih

premda u jednakom odnosu s ostaviteljem, nisu imali jednaka prava pri nasljeđivanju. Stoga se nasljednopravni položaj ženskih potomaka glede nekih dijelova imovine u okviru plemićkog staleža, potaknut privatnim (obiteljskim) i javnim (kraljevskim) interesima, nastojao promijeniti. Primjer toga je prefekcija koja se u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu (nastavno: Kraljevstvo) prvi put javlja za vrijeme vladavine vladara iz dinastije Anžuvina u 14. stoljeću. Prefekcija je poslije bila uređena Tripartitom, nalazimo je i u nekim hrvatskim pravnim izvorima kao što je pr. Statut plemenite općine turopoljske,⁴ dok posljednji nama poznati slučaj prefekcije potječe iz sredine 19. stoljeća.⁵ Prefekcija se primjenjivala na cijelom području Kraljevstva. Slijedom toga su i neke značajne hrvatske plemićke obitelji preko prefekcije svojim kćerima omogućavale nasljeđivanje zemljišnih posjeda, kao gospodarske i društvene podloge plemićkog statusa, koji bi u protivnom bili izgubljeni za obitelj, dok su na ovaj način kroz žensku lozu zadržani u vlasništvu obitelji.⁶

Ugarsko-hrvatsko običajno pravo smatra se tipičnim primjerom mizoginističkog pravnog sustava,⁷ no ima stajališta koji, navodeći npr. prefekciju kao argument, smatraju kako je “naše... staro privatno pravo u općenitosti favoriziralo ženu i to tako da su mnoge pogodnosti dane joj na području privatnog prava, bile od refleksnog učinka i na javno pravo”.⁸ Stoga, u kontekstu istraživanja pravnog položaja žena, nadamo se da će ovaj prilog o prefekciji pridonijeti razumijevanju njihova položaja, posebice kćeri, te njihovih prava kad je posrijedi nasljeđivanje u feudalnom razdoblju. U nastavku se izlažu pravila Tripartita o nasljeđivanju unutar plemićkog staleža s obzirom na razlikovanje imovine, imajući u vidu nasljedna prava (ženskih) potomaka, uključujući institut prefekcije.

sve obuhvaća pojmom “nobiles”, shvaćajući ih prvenstveno kao “*homo possessionatus*” te slijedom toga ističe kako “(...) *barones et caeteri magnates atque nobiles et proceres regni huius Hungariae ratione nobilitatis et bonorum temporalium una eademque libertatis exemptionis et immunitatis praerogativa gaudent; nec habet dominorum aliquis maius nobilis quispiam minus de libertate hinc etiam una eademque lege et consuetudine ac uno et eodem iuridico processu in iudiciis utuntur homagiorum dumtaxat quantitate variantur*” (TRIP. I, 2:1); usp. Karbić, D., *Plemstvo – definicija, vrste, uloga*, Povijesni prilozi, 31, 2006., str. 11.–21.

4 Statut plemenite općine turopoljske zanimljiv je pravni izvor, među ostalim, i za proučavanje prava i položaja žena. V. npr. Karbić, M., *Heiratsstrategien des Kleinadels von Turopolje (Slawonien) im Späten Mittelalter*, East Central Europe – L’Europe du Centre-Est, vol. 29, no. 1, 2002., str. 167.–176.; Maršavelska, M. A., *Quarta puellaris po običajnom pravu Turopolja (13. – 16. stoljeće)*, Zbornik PFZ, br. 2, 1992., str. 141.–149.; Miljan, S., *Quarta puellaris prema slučaju Skolastike Jurjeve iz Mlake*, Lucius, vol. V, br. 8–9, 2006., str. 141.–148.

5 Vári, L., *Hadik Barkóczy Ilona és a szabadkóművesek*, AETAS –Tanulmányok folyóirat, no. 3, 2012., str. 49.–62.

6 Institut prefekcije su npr. iskoristile obitelji poput krčkih Frankopana, Zrinskih ili obitelj Erdődy. Miljan, S., *Plemićko društvo Zagrebačke županije za vladavine Žigmunda Luksemburškog (1387–1437)*. Doktorski rad (neobjavljeno), Zagreb, 2015., str. 37., 80., 88., 89., 104., 105.; Varga, S., “*Kuća Zrinskih nije nikad bila istinski dom obitelji Erdődy*”. Poglavlja iz odnosa obitelji Zrinskih i Erdődy u ranom novom vijeku, Zbornik Odsjeka povij. znan. Zavoda povij. druš. znan. Hrvat. akad. znan. umjet., 34, 2016., str. 117.; Adamček, J., *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb, 1980., str. 430.–432.

7 Fügedy, E., *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and his Kindred*. CEU Press, Budapest, 1992., str. 28.

8 Anders, I., *Ženidbeno imovinsko pravo u hrvatsko-ugarskom privatnom pravu s osobitim obzirom na pozitivno, privatno pravo u kraljevini Ugarskoj*, Mjesečnik: glasilo pravnčkog društva, knjiga I, br. 4, 1916., str. 214.–215.; usp. Rady, M., *Customary Law in Hungary. Courts, Texts, and the Tripartitum*, Oxford University Press, 2015., str. 90.

2. PRAVNI OKVIR UREĐENJA NASLJEĐIVANJA PLEMSTVA

Najznačajniji izvor prava na području Kraljevstva u razdoblju od 16. do 19. stoljeća bio je Tripartit Stjepana Werbőczya.⁹ Iako je trodioba ovog zbornika običajnog prava trebala slijediti klasičnu diobu prava na osobe (*personae*), stvari (*res*) i postupak (*actiones*), Werbőczy se Tripartita samo djelomično pridržavao.¹⁰ U tom izvoru prava sadržana su pravila javnog i privatnog prava uključujući i nasljedna pravila. U prvom dijelu tako se govori o nasljeđivanju plemićkih dobara, tj. o nasljeđivanju plemstva, a u trećem o nasljeđivanju kmetova.¹¹ Tripartit je pravnu snagu stekao *via facti*, a ne u propisanom zakonodavnom postupku. Premda se primjenjivao, potrebno ga je uzeti s dozom opreza te nikako držati da je ono što je u njemu zapisano u potpunosti u skladu s dotad ostvarenim pravnim razvojem, odnosno da je riječ o nedvojbenoj preslici važećeg običajnog prava. Imajući to na umu, pravila sadržana u Tripartitu mogu predstavljati polazište za proučavanje pojedinih pravnih instituta, uz, kada je to moguće, dodatne izvore.¹²

Nasljedno pravo Tripartita bilo je uređeno s obzirom na razlikovanje nasljedne (*bona hereditaria*) i stečene (*bona acquisita*) imovine, odnosno s obzirom na razlikovanje pokretnina i nekretnina.¹³ Razlika između nasljednih i stečenih dobara u okviru nasljednog prava proizlazila je iz prava vlasnika da svojim stečenim dobrima slobodno raspolaže pri čemu sloboda raspolaganja nije bila ograničena pravima članova njegove obitelji. Slobode raspolaganja nije bilo kod nasljednih dobara jer je pravo na tu imovinu pripadalo svim članovima obitelji budući su se nasljedna dobra smatrala obiteljskom, a ne individualnom imovinom.¹⁴

U okviru ostvarivanja prava nasljeđivanja mjerodavan je bio i spol potencijalnog (zakonskog) nasljednika, naročito kod plemstva.¹⁵ U svezi s time, razlikovali su se načelo jednakosti prava (*aequalitas iuris*) kao pravo jednakog nasljeđivanja srodnika muške i ženske loze (kćeri i sestre, ali i muški srodnici koji su s obitelji bili povezani preko svojih majki ili baka)¹⁶ i načelo

9 Više o Tripartitu v. Rady, M., Stephen Werbőczy and his *Tripartitum*, u: *Stephen Werbőczy: The Customary Law of the the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy (The "Tripartitum")*, Bak, János M.; Banyó, Peter; Rady Martyn (prir.), Idyllwild CA-Budapest: Charles Schlacks, Jr., Department of Medieval Studies, Central European University, 2005., str. xxvii.–xliv.

10 TRIP, I, 1.

11 O nasljeđivanju kmetova v. Krešić, M.; Pilipović, M., *De sucesione colonorum: O nasljednom pravu kmetova u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, Povijesni prilozi, vol. 49, br. 49, 2015., str. 211.–233.

12 Rady, M., *op. cit.* u bilj. 8, str. 67.

13 Prije Tripartita, izričitog razlikovanja nasljedne i stečene imovine, konkretno nekretnina, u starijim ugarskim izvorima npr. u Zlatnoj buli Andrije II. (1222) ili tzv. Avicitetnom zakonu Ludovika I. Velikog (1351) nema. Međutim, nalazimo ga u (kasnijim) hrvatskim izvorima poput Poljičkog statuta (1440) dok se vrlo iscrpan opis razlikovanja ovih dobara nalazi u ispravi hrvatskog podbana Živkovića i sudaca kninskog sudbenog stola upućenog knezu u Zadru (1459) u kojoj se izlaže nasljedno pravo hrvatskih plemića. Margetić, L., *Neki pravni problemi u vezi s dopisom podbana Mihajla Živkovića od 5. XI 1459.*, Historijski zbornik, god. XXIII.–XXIV., 1970.–1971., str. 265.–286.

14 Obiteljsko vlasništvo smatralo se osnovnim institutom stvarnog i obiteljskog prava, no njegovo je postojanje bilo od iznimnog značaja i za uređenje sustava nasljeđivanja. Vlasništvo nad obiteljskom imovinom pripadalo je cijeloj obitelji, tj. svim nepodijeljenim članovima obitelji dok je glava obitelji, otac, bio samo zastupnik obiteljskog kolektiva odnosno upravitelj obiteljskih dobara.

15 Kod kmetova potomci su nasljeđivali neovisno o spolu. Više v. Krešić, Pilipović, *op. cit.* u bilj. 11, str. 219.–222.

16 Graber, V., *Prava djece s osobitim obzirom na brak, obitelj i nasljedstvo*. Zagreb, Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta, 1893., str. 300.

nejednakosti prava (*inaequalitas iuris*) prema kojemu je ženska loza bila isključena od nasljeđivanja. Tako je opće pravilo za nasljeđivanje pokretnina bila jednakopravnost u nasljeđivanju dok su se nekretnine nasljeđivale temeljem načela nejednakosti prava. Međutim, postojale su i određene modifikacije općih pravila i to ovisno o načinu stjecanja plemićke imovine koja se nasljeđuje.

2.1. RAZLIKOVANJE PLEMIČKIH DOBRA

Prvi dio Tripartita značajnim dijelom sadržaja odnosi se na plemstvo, odnosno na način stjecanja plemstva, a u svezi s tim i na način stjecanja plemićkih dobara s obzirom na to da je plemićko dobro predstavljalo ne samo gospodarsku odnosno financijsku osnovu plemićkog statusa, već je bilo i njegovo temeljno obilježje.¹⁷ Način stjecanja dobara bio je mjerodavan s obzirom na mogućnost raspolaganja *inter vivos* i *mortis causa*, odnosno radi mogućnosti njihova nasljeđivanja. Plemićka dobra (*ius possessionarium*) mogla su pripadati Svetoj kruni (*bona coronalia*), kraljevskom fisku (*bona fiscalia*) te svjetovnom i crkvenom plemstvu (kao fizičkim ili pravnim osobama) pri čemu su se razlikovala dobra stečena kraljevskom darovnicom od onih koja nisu stečena kraljevskom darovnicom.¹⁸ Način stjecanja plemićkog dobra kao i pravnu narav pojedinih sastavnih dijelova tog dobra bilo je potrebno utvrditi prije nego što je plemićko dobro bilo uključeno u sustav nasljeđivanja jer je upravo o tim čimbenicima ovisila primjena nasljednih pravila.

2.1.1. PLEMIČKA DOBRA KOJA SU STEČENA KRALJEVSKIM DAROVANJEM

Kraljevska darovnica (*donatio regia*) je privilegij/isprava kojom se nekome (pojedincu/obitelji/rodu) zbog javnih zasluga dodjeljivalo vlasništvo (*ius perennale seu perpetuum*) plemićkog dobra.¹⁹ Sadržaj darovnice bile su i tzv. dispozitivne klauzule kojima se utvrđivalo pravo koje se dodjeljivalo darovanom kao i uvjeti pod kojima se čini darovanje s točno utvrđenim načinom nasljeđivanja. Dobra stečena kraljevskom darovnicom nasljeđivalo se na način predviđen u darovnici, u pravilu prema nejednakom nasljednom redu, osim ako je u darovnici bila sadržana klauzula koja je omogućavala nasljedstvo ženskoj lozi kao npr. *clausula heredibus et posteritibus utriusque sexus universis* (klauzula kojom je određeno jednako nasljedno pravo muške i ženske loze)²⁰ ili *clausula heredibus et posteritibus masculini, ac post horum defectum foemini*

17 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 33., 34., 46.

18 Pojmom "*ius possessionarium*" označava se svako plemićko dobro bez obzira na naslov stjecanja i kojim se ističe vrhovno vlasništvo vladara (državne vlasti) dok plemstvo nad tim dobrom u odnosu na vladara uživa samo "posjedovna prava". Lanović M., *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, Tisak "Tipografija" d.d., 1929., str. 223.-225.

19 Pravo dodjele je imao zakonito okrunjeni vladar, a od 16. stoljeća i palatin te ban, ali obojica uz određena ograničenja. Darovani su se mogli samo domaći državljani, pojedinci ili obitelji. Darovnica je sadržavala osnovu darovanja, pravni naslov na temelju kojeg je vladar raspolagao predmetom darovanja kao i opis mede predmeta darovanja te potvrdu o uvođenju u posjed s time da je uvođenje moralo biti izvršeno bez prigovora trećih osoba. Osnovu darovanja činile su zasluge koje je darovani ostvario za krunu, kralja i kraljevstvo. Ako je osnova darovanja bila zasluga, plemstvu se već prema čl. 17. Zlatne bule (1222) jamčilo da se imanje koje je stečeno poštenom službom neće moći oduzeti. Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 226.

20 Nisu bili rijetki slučajevi kada se izvorna darovnica kojom se nasljeđivalo u isključivo muškoj lozi (*heredibus et posteritibus masculini sexus*) mijenjala darovnicom kojom je nasljedstvo bilo omogućeno i ženskoj lozi, tj. objema lozama (*heredibus et posteritibus utriusque sexus universis*).

etiam sexus universis (klauzula kojom nasljedno pravo prelazi na žensku lozu izumrćem muške loze).²¹ Na dobrima na kojima je bilo predviđeno isključivo nasljedno pravo muške loze, ženska loza je imala tzv. posebna nasljedna prava kao što je npr. djevojačka četvrtina (*quarta puellaris*).

Dobra stečena kraljevskom darovnicom (*bona acquisita* u užem smislu) nakon smrti prvog stjecatelja smatrala su se nekretninama koja su se u obitelji nalazila kroz dvije generacije (*bona hereditaria*). Iako je takva dobra u pravilu nasljeđivala muška loza, nasljeđivanje ženske loze je bilo moguće, ali samo, kako je istaknuto, na temelju izričite klauzule sadržane u darovnici.²²

2.1.2. PLEMIČKA DOBRA KOJA NISU STEČENA KRALJEVSKIM DAROVANJEM

Plemićka dobra su se, osim kraljevskom darovnicom, mogla steći i na neki drugi način kao npr. fasijom²³ ili oporukom (*bona empticia*). U svim onim slučajevima kada su plemićka dobra bila stečena kupoprodajom tj. novcem, u pravnom pogledu bila su izjednačena s novcem, tj. pokretninama pa je pravo nasljeđivanja pripadalo objema lozama, osim ako prvi stjecatelj (kupač) nije izričito isključio od nasljeđivanja žensku lozu.²⁴ Ovako stečenim dobrima stjecatelj je mogao slobodno raspolagati *inter vivos* i *mortis causa* te je u skladu s tim imao pravo odrediti i red nasljeđivanja.²⁵ Ako je stjecatelj to propustio učiniti, nasljeđivalo se na način utvrđen zakonom.

21 Osim ovih klauzula u darovnicama su se nalazile i sljedeće klauzule: a) *heredibus et posteritatibus masculini sexus* kojom je utvrđeno nasljedno pravo muške loze. Ženska loza nije mogla naslijediti plemićka dobra koja su sadržavala ovu odredbu, osim ako bi došla u njihov posjed te ih mirno uživala 32 godine. Pravo vlasništva bi tada dosjelošću prešlo na pripadnike ženske loze te se pri ovakvom stjecanju oni nisu smatrali srođnicima muške loze, već trećim osobama; b) *heredibus et posteritatibus masculini sexus, post horum autem defectum foeminei sexus ad certam summam* kojom je utvrđeno nasljedno pravo muške loze. Izumrćem muške loze dobra su prelazila na kr. fisk pri čemu je ženska loza mogla ova dobra zadržati u posjedu tako dugo dok joj kr. fisk nije isplatio novčanu svotu naznačenu u darovnici; c) *heredibus et posteritatibus* kojom je, ako je bila riječ o čistom darovanju, darovanju danom kao nagrada za zasluge stečene u ratu, nasljeđivala muška loza, no ako je bila riječ o mješovitom darovanju, pravo nasljedstva je imala i ženska loza; d) *heredibus, posteritatibus, successoribus, legatariis item et cessionariis* kojom je utvrđen širok krug nasljednika na način da je izumrćem muške loze mogla naslijediti ženska loza. Poseban značaj ove odredbe proizlazio je iz činjenice da je prvi stjecatelj mogao, bez kraljeve privile, darovana dobra prenijeti na bilo koga, pa čak i na osobu koja nije srođnik. Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 227.–228.; Šporčić, I., *Pravni upliv razlike spola i posebna nasljedna prava osoba ženskog spola u hrv.-ug. privatnom pravu*, Mjesečnik: glasilo pravničkog društva, br. 12, 1883., str. 877.; Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 303.–304.

22 Darovana dobra mogla su se izgubiti izumrćem roda (*defectus seminis*) i znakom nevjere (*nota infidelitatis*). Izumrćem roda, odnosno posljednje osobe koja je bila ovlaštena naslijediti, dobro se vraćalo Svetoj Kruni nad kojim je vladar ponovno stjecao pravo raspolaganja. Sveta Kruna je također ponovno dobivala u nadležnost i plemićka dobra koja je, kao sankciju za počinjenje zločina protiv vladara i države, izgubio počinitelj istih. Najznačajniji primjer gubitka imovine zbog znaka nevjere iz hrvatske povijesti jest primjer obitelji Zrinski i Frankapan. Nakon zrinško-frankapanske urote i sudske procesa koji je završio pogubljenjem istaknutih članova hrvatskih velikaških obitelji, slijedila je i konfiskacija njihovih posjeda. Zemljišni posjedi najčešće su se i najlakše gubili upravo zbog nevjere u vrijeme političkih previranja i sukoba. Poznati su još primjeri iz vremena kraljevanja Žigmunda Luksemburškog (1409.–1437.), Matije Korvina (1458.–1490.) te kraljeva iz kuće Habsburg. Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 299.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 229.–232.

23 Fasija je svečana izjava o otuđenju plemićkih dobara. Razlikovala se *fassio perennalis*, izjava o trajnom otuđenju plemićke nekretnine najčešće u obliku kupoprodaje, ali i zamjene, zapisa za vjernu službu ili nagodbe te *fassio temporalis*, isprava o privremenom otuđenju plemićke nekretnine, najčešće u obliku založne pogodbe. Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 275.–288.; usp. Šamšalović, M., *O zalaganju nekretnina u Bansknoj Hrvatskoj XVII st.*, Zbornik Historijskog instituta JAZU, br. 2, 1959., str. 131.–150.

24 Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 302.

25 Na temelju klauzule *heredibus, posteritatibus, successoribus, legatariis item et cessionariis* mogao je prvi stjecatelj odrediti nasljedni red i za darovana dobra. Odredbe prvog stjecatelja bile su obvezne za njegove nasljednike, ali nisu dirale u pravo Krune da joj se vrati dobro koje je postalo ošasno. Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 305.

2.2. NASLJEĐIVANJE PLEMIČKOG DOBRA – ZAKONSKI NASLJEDNI RED

Temelj uređivanja nasljednog reda bila je zajednica prava (*communio iuris*) uvjetovana krvnim srodstvom slijedom čega u zajednici prava nisu mogle biti osobe koje nisu bile povezane krvnim srodstvom.²⁶ Unutar kruga srodnika za stjecanje prava nasljeđivanja bilo je potrebno utvrditi spol potencijalnog (zakonskog) nasljednika. Razlikovanje spola bilo je od naročito značaja kod plemstva što nije nerazumljivo s obzirom na to da je većina plemićke imovine bila stečena kraljevskom darovnicom kao nagrada za obranu Kraljevstva ili za iskazanu vjernost, a budući da žene nisu imale vojnih zadaća, nisu imale pravo na imovinu stečenu na temelju vojnih zasluga.²⁷

Kao što je već istaknuto, opće pravilo bilo je da su se nekretnine nasljeđivale prema *in-aequalitas iuris*, za razliku od pokretnina, uključujući novac i založene plemićke posjede, za koje je vrijedila *aequalitas iuris*. Tako se i imovinu stečenu kraljevskom darovnicom nasljeđivalo prema nejednakom nasljednom redu, uz iznimku postojanja spomenutih klauzula koje su pružale mogućnost nasljedstva i ženskoj lozi. Imovinu koja nije stečena darovanjem nasljeđivalo se prema načelu jednakosti, iako je i u ovim slučajevima ženska loza mogla biti isključena od nasljeđivanja voljom prvog stjecatelja.²⁸

U okviru nasljeđivanja na temelju zajednice prava razlikovalo se opće i posebno nasljedno pravo. Opće nasljedno pravo obuhvaćalo je nasljedno pravo potomaka (o čemu će više biti riječi u nastavku), predaka, srodnika u pobočnoj lozi te nasljedno pravo bračnih drugova. U posebno ili izvanredno nasljedno pravo ubrajala su se nasljedna prava različita s obzirom na predmet nasljeđivanja ili s obzirom na osobu pozvanu na nasljedstvo.²⁹

2.2.1. NASLJEDNO PRAVO POTOMAKA

Tripartit razlikuje četiri vrste potomaka. *Posteritas* je najširi pojam i obuhvaća djecu oba spola plemićkog oca i majke, uključujući i djecu rođenu nakon smrti oca koja mogu na zakonit način naslijediti svoje roditelje. *Proles* je pojam koji obuhvaća *posteritas*, ali uz uvjet rođenja za očeva života. Pojmom *liberi* obuhvaćeni su svi potomci u nishodnoj liniji obaju spolova (djeca i unuci). Najuži pojam čine *heredes* i to su, u skladu s običajem Kraljevstva, zakoniti tj. u braku

26 Zajednica prava je postojala: a) u slučajevima kraljevskih darovnica, između svih osoba koje su navedene u darovnici ili su se odredbe darovnice mogle primijeniti na njih, kao i kada je stjecatelj glede darovanih dobara protegnuo pravo nasljedstva i na žensku lozu; b) u slučajevima stjecanja dobara fasijom ili oporukom između zakonitih muških i ženskih potomaka stjecatelja, nadalje c) u vezi s dobrima stečenima od strane jednog brata, između njega i njegove nerazdijeljene braće, s time da ako su dobra stečena kraljevskom darovnicom zajednica braće je postojala samo ako su braća bila navedena u darovnici kao i d) u vezi s darovanim dobrima, između braće i njihovih potomaka ako su zajednički dobili darovanje jer su na taj način svi postali sudarovnici (*condonatarii*). Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 299.–300.

27 TRIP, I, 18; Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 45.; Bloch primjerice navodi kako "Ništa se nije činilo samo po sebi suprotnijim naravi lena od dopuštenja da ga baštine žene. Ne zato što bi ih srednji vijek smatrao nesposobnima da obavljaju upravnu i vladalačku službu... Ali žene nisu nosile oružje." Međutim, u trenutku kada se priznaje nasljedno pravo ženama kao i potomcima u ženskoj lozi, započelo je "doba ženidbene politike". Bloch, M., *Feudalno društvo*, Zagreb, Golden marketing, 2001., str. 199.–200.

28 Šporčić, *op. cit.* u bilj. 20, str. 877.; Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 300.

29 Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 305.

rođeni sinovi koji mogu naslijediti oca.³⁰ Iako najuži pojam, *heredes*, s obzirom na postojeći sustav nasljeđivanja, bio je najznačajniji iz čega proizlazi da se kćeri nisu smatrale nasljednicama svojih plemićkih roditelja ili barem ne svih dijelova ostavine.³¹

Naime, pravo nasljeđivanja imali su zakoniti, tj. bračni potomci obaju spolova te različitog stupnja srodstva, ali na različite načine i u različitom opsegu.³² Nasljedna dobra koja su glasila na srodnike muške i ženske loze, nasljeđivali su potomci bez razlike spola na jednake dijelove. Međutim, ako su nasljedna dobra bila predviđena isključivo za mušku lozu, nasljeđivali su srodnici muške loze, dok je ženska loza imala na tim dobrima posebna nasljedna prava. Pokretnine kao i stečena dobra nasljeđivala su djeca bez razlike spola zajedno s ostaviteljevom suprugom na jednake dijelove. Na majčinu imovinu nasljedno pravo ostvarivala su djeca neovisno o spolu.³³ Ako su djeca potjecala iz različitih brakova svojih roditelja, onda je svako dijete nasljeđivalo samo svojeg roditelja.³⁴ Nasljeđivalo se diobom ostavine³⁵ pa su tako potomci prvog stupnja nasljeđivali *per capita* dok su daljnji potomci, uz načelo predstavljanja, nasljeđivali *per stirpes*.³⁶

Potomci su, osim kroz sustav općeg nasljednog prava, mogli nasljeđivati i kroz posebno nasljedno pravo. U okviru ovog posebnog nasljeđivanja izdvajala su se prava ženskih osoba, odnosno tzv. posebna nasljedna prava žena. Razlog tomu je činjenica da je položaj žena (kao supruga i kao kćeri)³⁷ bio ograničen s obzirom na to da nisu ostvarivale pravo nasljedstva na sve vrste imovine koje su ulazile u ostavinu. Osim toga, na nasljednopravni položaj plemkinja utjecao je i njihov položaj u društvu i obitelji koji je bio ponešto drukčiji nego žena iz građanskog te seljačkog odnosno kmetskog staleža.³⁸

30 TRIP, 1, 17:1. O nekim razlikama u vezi s hrvatskim prijevodom Tripartita Ivana Pergošića, ali i korištenju ovih pojmova u hrvatskoj pravnoj terminologiji v. Karbić, D., *Hrvatski plemićki rod i običajno pravo*, Zbornik Odsjeka povij. znan. Zavoda povij. druš. znan. Hrvat. akad. znan. umjet., 16, 1998., str. 97.–107.

31 Rady, M., *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Palgrave Macmillan, 2000., str. 106.

32 Bračnom djecom smatrala su se djeca rođena u valjanom ili putativnom braku najranije početkom sedmog mjeseca ili na 182. dan, a najkasnije deset mjeseci nakon smrti muža, pri čemu se ocem smatrao majčin suprug (*pater est, quem nuptiae demonstrant*). Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 133.

33 Izuzetak je postojao ako je bila riječ o majčini imetku koji je potjecalo od prefekcije, u kojem slučaju su nasljeđivali samo majčini srodnici iz muške loze, odnosno ako je bila riječ o imovini koja je izvorno bila stečena kraljevskim darovanjem u korist majke i koje nije bilo predviđeno za nasljednike obaju spolova. Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 307.–309.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 307.

34 Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 309.

35 Za pojedina pravila diobe v. TRIP, I, 40–54. Osim toga, postojali su predmeti koji nisu ulazili u diobu i koji su pripadali sinovima, odnosno neudanim kćerima neovisno o nasljeđivanju. Tako je npr. sinovima pripadalo očevo oružje, konji i konjske oprave, knjige, obiteljski znakovi i očev pečatni prsten koji je mogao pripasti i kćeri ako nije bilo sinova. Neudanim kćerima pripadala je majčina odjeća i ukrasi. Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 310.

36 Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 306.–307.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 308.

37 Među ženama je također, smatra Goody, postojala razlika s obzirom na to jesu li se promatrale u svojstvu supruga ili u svojstvu kćeri. Supruge su imale "veću vrijednost" jer su donosile imovinu novoj obitelji dok su kao kćeri sudjelovale u njezinoj razdiobi pri nasljeđivanju. Goody, J., *Inheritance, property and woman: some comparative consideration*, Goody, Jack; Thirsk, Joan; Thompson, E.P. (ur.), *Family and Inheritance: Rural society in Western Europe, 1200–1800*. Cambridge University Press, 1976., str. 11.

38 Uloga plemkinja je najvećim dijelom bila vezana uz rađanje djece i produljenje loze, no ipak se, unatoč nedostatku pisanih izvora, ne smije zanemariti značaj koje su imale u političkom, društvenom te gospodarskom aspektu života svojih obitelji, kako onih u kojima su rođene tako i u onim obiteljima u koje su bile udane. Žene su, osim toga, bile važan dio tzv. bračnih (ženidbenih) strategija kojima se moglo stjecati imovinu i/ili ugled u društvu.

Imovina koju su plemićki supružnici stekli za vrijeme trajanja braka smatrala se bračnom stečevinom te su plemićke supruge imale pravo suvlasništva nad tom imovinom.³⁹ Međutim, suprug je često koristio povlasticu tzv. glavnog sustjecatelja (*principalis coaquisitor*) koja mu je omogućavala raspolaganje *inter vivos* i *mortis causa* cjelokupnom bračnom stečevinom. Uz bračnu stečevinu plemkinja je mogla imati i vlastitu imovinu koja se nazivala prćijom (*allatura*). U širem smislu, prćijom se smatralo sve što je supruga unijela u brak, odnosno ono što je njezinom suprugu pripalo radi sklapanja braka, kako nasljedna tako i stečena dobra te pokretnine i nekretnine. U užem smislu, prćijom su se smatrale samo pokretnine s tim da su se pokretnine dobivene u povodu zaruka ili sklapanja braka kao dar ili kapara nazivale parafernalnim dobrima (*paraphernum*). Nadalje, sve nekretnine koje je plemkinja imala nazivale su se njezinim dobrom (*bona uxorea*), odnosno s obzirom na njezine potomke, majčinih dobrima (*bona materna*).⁴⁰

U svakom slučaju položaj plemkinja je bio takav da one, bilo kao kćeri, bilo kao supruge, nisu ostvarivale zakonsko nasljedno pravo na određenoj vrsti imovine i to na: a) imovini stečenoj za vječna vremena (*iure perennali*), osim ako je njihovo ime navedeno u ispravi, zatim b) imovini darovanoj od kralja za *servitia militaria*, c) imovini nastaloj iz zamjene (*bonis concambiatibus*), a u zamjenu je dana imovina koja nije mogla pripadati ženskoj lozi kao i na d) imovini koju je stekao ili kupio brat.⁴¹ Ipak, na tim dobrima su im bila osigurana određena prava kao što su djevojačka četvrtina (*quarta puellaris*),⁴² djevojačko pravo (*de iure capillari*),⁴³ udovičko pravo (*de iure viduali*),⁴⁴ nasljedno pravo plemićke udovice (*de successione viduali*)⁴⁵ te miraz (*de dote*).⁴⁶ U posebna nasljedna prava ubraja se i prefekcija (*praefectio*).

39 Plemićke supruge bile su sustjecateljice kad su posrijedi pokretnine i založene nekretnine stečene za vrijeme trajanja braka, a u vezi s nekretninama samo ako su bile stečene u vlasništvo te ako je i njihovo ime bilo izričito upisano u ispravi o stjecanju nekretnine. Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 116.

40 Prema pravilima Tripartita za vrijeme trajanja braka pripadalo joj je pravo vlasništva nad prćijom te su joj nakon smrti supruga njegovi zakonski nasljednici morali vratiti prćiju u naravi ili u novčanoj protivvrijednosti. U gotovini se prćija isplaćivala samo ako se udovica preudavala. Plemkinja nije imala pravo na povrat prćije ako je bila jedina nasljednica svojeg supruga glede stečenih dobara jer je tom slučaju njezina prćija već bila sadržana u ostavini. Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 309.; Andres, *op. cit.* u bilj. 8, str. 347., 447.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 115.–119.; Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 25.; Kako su imovinskoppravna i nasljednopravna raspolaganja plemkinja izgledala u praksi v. npr. Karbić, M., *Položaj pripadnica visokog plemstva u hrvatskim zemljama. Primjer Barbare Frankapan*, Zbornik Odsjeka povij. znan. Zavoda povij. druš. znan. Hrvat. akad. znan. umjet., 30, 2012., str. 145.–154.

41 Zakonsko nasljedno pravo imale su na: a) imovini, glede koje je izvršena prefekcija, a u ispravi se nalazila i *clausula quod utrumque sexum*; b) imovini dobivenoj za ubijenog oca (*in homagium*); c) pokretninama; d) kupljenoj imovini; e) imovini danoj za djevojačku četvrtinu; f) imovini koja je dana zajednički supruzima; g) imovini stečenoj založnim pravom. Šporčić, *op. cit.* u bilj. 20, str. 879.

42 Šporčić, I., *Pravni upliv razlike spola i posebna nasljedna prava osoba ženskog spola u hrv.-ug. privatnom pravu*, Mjesečnik: glasilo pravničkog društva, br. 1, 1884., str. 37.–42.; Graber, *op. cit.* u bilj. 15, str. 315.–317.; Margetić, L., *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*. Zagreb, Narodne novine, 1996., str. 303.–305.

43 Šporčić, *op. cit.* u bilj. 42, str. 37.–39.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 106.–108.

44 Šporčić, I., *Pravni upliv razlike spola i posebna nasljedna prava osoba ženskog spola u hrv.-ug. privatnom pravu*, Mjesečnik: glasilo pravničkog društva, br. 2, 1884., str. 103.–104.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 108.–109.

45 Šporčić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 102.–103.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 313.

46 Šporčić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 98.–102.; Andres, *op. cit.* u bilj. 8, str. 265., 343.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 109.–115.

3. PREFEKCIJA

3.1. PREFEKCIJA PRIJE TRIPARTITA

Značajan institut nasljednog prava bila je prefekcija (*praefectio*) koji je omogućavao da se u slučaju izumrća muške loze plemićko dobro, za koje je bilo utvrđeno nasljeđivanje prema muškoj lozi, s pomoću kraljevskog privilegija osposobi za nasljeđivanje ženske loze i njezinih muških potomaka.⁴⁷ Žena na koju se odnosila prefekcija stjecala je plemićko dobro kao da je muški potomak te je daljnje nasljeđivanje istog slijedilo prema prije utvrđenom nasljednom redu.⁴⁸

Prvi se put prefekcija spominje 1332. kada je kralj Karlo I. Robert Anžijski proglasio Margaretu *de speciali gratia et plenitudine regie potestatis ac magnificencia principalī* nasljednicom njezina oca i strica. Pri tome je nasljedstvo dobila *in perpetuum*, a prema *iure naturali et positivo* radi zasluga pokojnih oca i strica, odnosno zbog lojalnosti koju su njih dvojica iskazali kralju i kruni. Ova je kraljevska privilegija bila protivna dotadašnjem običajnom pravu koje je priznavalo samo muške nasljednike te je unatoč dvojicama koje je prouzročila postavila presedan za buduća postupanja te u konačnici postala primjer kako je kraljevski privilegij postao dijelom običajnog prava.⁴⁹ Iduće prefekcije učinio je Ludovik I. Veliki te je njihov broj za njegove vladavine prilično narastao.⁵⁰ U svim slučajevima je kći proglašena sinom, odnosno nasljednicom s *plenitudo regie potestatis* pri čemu joj je darovano zemljište koje je prešlo ili je trebalo prijeći u vlasništvo krune. Neke su kćeri stekle taj status na zahtjev oca upućen kralju,⁵¹ a neke u okviru postupka pokrenutog nakon smrti oca kao sastavni dio pr. kraljeve bračne politike na temelju kojeg su odobrenja supružnici prefektiranih kćeri dobili plemićki status. Prema svemu sudeći prefekcija se mogla tražiti za jednu kćer, odnosno prefekciju je mogla dobiti jedna kći, ali je očito bilo i slučajeva kada je ona odobrena kćerima dvojice braće.⁵²

Iako je u početku prefekcija bila dodjeljivana pripadnicima višeg plemstva, poslije je njezina primjena proširena na cjelokupno plemstvo Kraljevstva.⁵³ U većini slučajeva razlozi dodjeljivanja bili su jednaki ostalim slučajevima kraljevskih darovanja – vojne ili neke druge slične zasluge te vezivanje uza sebe pristaša. Nadalje, prefekcija je bila i dijelom kraljevske bračne politike, naročito kada su se prefektirane kćeri udavale za neplemiće, a tek rijetko je riječ o slučajevima u kojima kralj poduzima mjere kako bi se spriječilo pogoršanje financijskog položaja kćeri nakon očeve smrti. S pojavom prefekcije, a potom i njezinom učestalošću, problematiziralo se pitanje zaobilaženja postojećih muških srodnika umrlog, odnosno blizine srodstva koju kralj nije smio zanemariti te odobriti prefekciju. Posljedično se odlukom Ludovika I. Velikog prefekcija smatrala valjanom te joj se nisu mogli protiviti muški srodnici četvrtog i daljnjeg stupnja srodstva (1373), dok je Žigmund Luksemburški tu granicu podignuo na peti stupanj

47 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 21.

48 Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 119.–120.

49 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 53.–55.

50 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 56.; Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 107.

51 Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 109.

52 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 58.

53 Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 107.

srodstva (1397). U tom kontekstu nerijetko su problem predstavljale teškoće oko shvaćanja kako računati blizinu srodstva.⁵⁴ Javnost je prefekciju doživljavala kao izigravanje prava pobočnih srodnika i narušavanje načela rodbinske povezanosti, odnosno solidarnosti roda.⁵⁵

Vrijeme vladavine Anžuvina je razdoblje u kojem je, nastavno na posljednje vladare iz dinastije Arpadovića, učestalo postupanje protivno spomenutoj rodbinskoj solidarnosti. Naime, Andrija II. još je čl. 4. Zlatne bule (1222) omogućio plemstvu oporučnu slobodu raspolaganja glede svih zemljišnih posjeda (neovisno o načinu njihova stjecanja) uz uvjet neimanja djece. Stoga, plemić koji je imao muškog nasljednika nije mogao raspolagati imovinom, a ako je imao žensku nasljednicu, sloboda raspolaganja bila je ograničena na tri četvrtine nepokretne imovine. Ako plemić nije oporučno raspolagao niti je imao djecu, zemljišne posjede stjecali su najbliži rođaci, a ako ih nije imao, onda kralj.⁵⁶ Ovako uređenim raspolaganjem zemljišnim dobrima bio je oslabljen kraljev interes jer je ograničena mogućnost povrata kruni (darovanih) zemljišnih dobara (s obzirom na nerazlikovanje načina stjecanja dobara u imovini plemića i izglednog postojanja muških srodnika), ali je istodobno napušteno načelo povezanosti šire rodbinske zajednice s obzirom na to da se štitila isključivo uža obitelj (potomci) dok je slobodom oporučnog raspolaganja plemić mogao isključiti ostale srodnike. Svjestan opasnosti ove odredbe za imovinske interese krune, Andrijin nasljednik, Bela IV. njezinim tumačenjem, među ostalim, odredio je da se dobra koja je darovao kralj vraćaju kralju ako plemić nije imao muškog nasljednika, dok je naknadno odobrio da plemića umrlog bez potomaka mogu naslijediti i rođaci. U vezi s dobrima stečenima nekim pravnim poslom stjecatelju je bilo zajamčeno pravo raspolaganja (ako nije imao muških nasljednika), a kako nad njima rođaci nisu imali (zakonsko) pravo nasljeđivanja, bilo je vjerojatno da će neka od njih postati ošasna i u konačnici postati kraljeva.⁵⁷ Ludovik I. Veliki je, nadalje, pri potvrdi Zlatne bule (1351) izuzeo problematičan čl. 4. na način da je prepričavajući njegov navodni smisao zabranio plemiću (bez muškog nasljednika) raspolaganje nekretninama i odredio kako one silom zakona prelaze na srodnike (*in fratres, proximos et generationes*).⁵⁸ Ovim tzv. Avicitetnim zakonom raspolaganja vlasnika zemljišta bila su uvjetovana postojanjem srodnika, ali samo onih povezanih zajedničkim stjecateljem. Stoga se tzv. rodovskim zemljišnim posjedima (djedovina, *bona avitica*) nije moglo raspolagati, već su ostajala u vlasništvu roda do njegova izumiranja po muškoj liniji (tj. do smrti zadnjeg muškog potomka darovane osobe) i tada se taj posjed mogao vratiti kralju.⁵⁹

54 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 57.

55 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 61.; Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 108., 109.

56 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 40., 41.; Rady, *op. cit.* u bilj. 8, str. 87.

57 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 41.; Rady, *op. cit.* u bilj. 8, str. 88.; Margetić, *op. cit.* u bilj. 41, str. 282.–285.; Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 98.

58 Rady, *op. cit.* u bilj. 8, str. 89.; Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 107.

59 Sustav nasljeđivanja koji se temeljio na avicitetu iz pravnog sustava je uklonjen stupanjem na snagu Općeg građanskog zakonika (1853). Konkretnije, za prestanak važenja propisa koji su uređivali nasljeđivanje na hrvatsko-slavonskom području prije uvođenja OGDZ-a, od značaja je bilo i donošenje Patenta o djedinstvu. U Patentu je izričito navedeno kako stupanjem na snagu OGDZ-a prestaje razlikovanje nasljednih i stečenih dobara kao i razlikovanje dobara stečenih kraljevskom donacijom ili na koji drugi način. Osim toga, na mogućnost raspolaganja *inter vivos* ili *mortis causa* kao i na mogućnost zakonskog nasljeđivanja nije utjecala razlika spola pa su odredbe OGDZ-a o nasljeđivanju postale jednako važeće za cjelokupnu imovinu i za sve osobe. Iako se zakon o avicitetu zadržao iznimno dugo, zapravo je bila riječ o pravilima koja su tijekom vremena doživjela brojne promjene i koja su utjecala na slabljenje roda i kao pravne i kao društvene institucije. Carski patent od 29. studenog 1852. godine o stečenju i izvršivanju prava vlasništva na dobra negibiva, obtećenjanju i zalaganju istih kao i o djedinstvu (aviticitetu) u: Rušnov, A.; Posilović, S., *Tumač obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku – knjiga II*, Zagreb, [1910], str. 835.–841.; Margetić, *op. cit.* u bilj. 41, str. 285.–286.; Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 97.

Ovaj je Zakon imao svrhu poboljšati položaj kruna kao i pobočnih članova roda u vezi s pravima na zemljišni posjed,⁶⁰ oslabljenih jamčenjem slobode raspolaganja zemljištem (Zlatnom bulom Andrije II.) kao i djelovanjem anužuvinskih kraljeva koji su nasljeđivanje zemljišnih posjeda dobivenih (novom) kraljevskom donacijom ograničili samo na izravne muške potomke i konačno prefekcijom koja je pak u praksi izazvala najviše protesta.⁶¹

3.2. PREFEKCIJA U TRIPARTITU

Premda Werböczy na nekoliko mjesta u zborniku spominje prefekciju, on je zapravo izričito ne objašnjava iako kaže kako će to učini.⁶² Uvrštavanjem prefekcije u Tripartit potvrđeno je njezino uvođenje u pravni sustav i primjena tijekom prethodnih stoljeća, ali je istodobno omogućena primjena tijekom sljedećih stoljeća u kojima su ovaj kraljevski privilegij dodjeljivali vladari iz kuće Habsburg.

Prefekcija je imala pravnu snagu i značenje kraljevske darovnice (*donatio*)⁶³ kojom se plemićko dobro, koje bi se s obzirom na izumrće muške loze obitelji moralo vratiti kruni, daruje ženskom tj. prefektiranom članu obitelji i njezinim muškim potomcima. Iz ovoga proizlazi kako prefektirana žena nije stjecala imovinu kao nasljednica svojeg oca već na temelju kraljevskog prava kojim je omogućeno zadržavanje imovine unutar obitelji.

Iako je ovu povlasticu od kralja u pravilu tražio posljednji muški potomak roda za kćer ili sestru⁶⁴ *in futuro*, prema svemu sudeći bilo je moguće zatražiti i naknadno kraljevo odobrenje već učinjenog raspolaganja plemićkim dobrom *inter vivos* ili *mortis causa* u korist ženskog člana obitelji.⁶⁵ Lanović, osim toga, ističe kako nije bilo zapreke da zainteresirana žena samostalno, nakon smrti posljednjeg muškog člana svoje obitelji, zatraži i dobije prefekciju.⁶⁶

Prefekcijom je žena nasljeđivala plemićko dobro poput muških nasljednika (*in verum heredem et successorem masculinum*), smatrajući se samostalnom stjecateljicom istog što joj je omogućavalo daljnju slobodu raspolaganja.⁶⁷ Plemićko dobro koje je bilo predmetom *praefectio simpliciter* zadržavalo je karakteristiku slijedom kojega u pravilu nasljeđuju muškarci. Stoga je plemićko dobro nakon prefektirane žene prelazilo isključivo na njezine muške nasljednike ako ih je bilo, dok je kćerima pripadala djevojačka četvrtina. Ako nije bilo muških nasljednika,

60 Pobočni srodnici su ostvarivali nasljedna prava ako su bili izričito navedeni u (izvornoj) kraljevskoj darovnici. Međutim, tijekom 14. stoljeća nije bila rijetkost da su se za imovinu koja se već nalazila u vlasništvu obitelji izdavale nove darovnice (*sub titulo nove donationis*) s isključenjem pobočnih srodnika. Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 100.–102.; Rady, M., *The "Title of New Donation", Medieval Hungarian Law, The Slavonic and East European Review*, vol. 79., br. 4. (Oct. 2001), str. 638.–652.

61 Fügedy, *op. cit.* u bilj. 7, str. 52., 62.

62 TRIP. I, 7:4. "*Qualiter autem praefectio praenotata fieri possit et debeat, inferius eam scriptam habeis*". Pergošić u svojem prijevodu Tripartita na hrvatski jezik (kajkavsko narječje) ovaj paragraf, tj. pojam prefekcije prevodi kao "A kako to more biti da kralj more dieklu ali ženu muškim odvetkom včiniti, dalje je vu teh knjiga popisano". Bartolić, Z., *Ivanuš Pergošić: Decretum 1574. – hrvatski kajkavski prijevod editio princeps*, Čakovec: Matica hrvatska – Zrinski, 2003., str. 213.

63 TRIP. I, 55: 2.

64 TRIP. I, 17:7.

65 TRIP. I, 32; I, 65.

66 Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 120.

67 TRIP. I, 17: 7; I, 57:2.

dobro se vraćalo kruni.⁶⁸ Međutim, položaj nasljednika (*heredes*) su mogli steći potomci obaju spolova ako je u ispravi o prefekciji bila sadržana klauzula *quad utrumque sexum*.⁶⁹ Prefekcijom stečena dobra žena je mogla izgubiti ako je počinila tzv. izdaju bratske krvi (*proditio fraterni sanguinis*) na način da je nastojala isključiti od nasljeđivanja srodnice iste generacije (*foemellas*) ili ako je negirala nečije srodstvo unatrag šezdeset godina (*sexaginata annorum*), tj. do uključujući četvrtog stupnja srodstva, a pokazalo se protivno.⁷⁰

Prefekcija je bila značajna i zbog toga jer je omogućavala da ženini potomci steknu plemićki status iako su rođeni u braku plemkinje i neplemića.⁷¹ Ovo je iznimka od načela da se plemstvo može prenijeti samo po ocu (*pater enim generat mater autem formam solum generandi dat et prestat*),⁷² ali i primjer kako je jedan institut privatnog prava imao značenje i na području javnog prava te bio odrazom staleškog uređenja društva. Osim toga, upravo je prijenos plemićkog statusa na djecu rođenu u braku s neplemićem ono što je prefekciju razlikovalo od ostalih raspolaganja kojima se pravo nasljeđivanja plemićkog dobra omogućavalo ženskoj lozi obitelji, ali bez mogućnosti prijenosa plemićkog statusa na svoje nasljednike. Međutim, ne samo da je plemkinja preko prefekcije prenosila svoj plemićki status na potomke, preko nje je i njezin suprug neplemić stjecao plemićki status (*post uxorem nobilis*) te se na taj način stvarala i nova plemićka obitelj.⁷³

Učinjena prefekcija mogla je izgubiti pravnu snagu ako se u međuvremenu rodio muški nasljednik loze kojeg se nije moglo lišiti nasljednih prava. Također i ako je osoba koja je tražila prefekciju u međuvremenu počinila kazneno djelo koje se kvalificiralo kao znak nevjere (*nota infidelitas*).⁷⁴

4. ZAKLJUČAK

Prefekcija je kraljevski privilegij kojim su očevi svojim kćerima omogućavali nasljeđivanje zemljišnih posjeda kao gospodarske i društvene podloge plemićkog statusa i koji bi u protivnom bili izgubljeni za obitelj s obzirom na izumrće muške loze. Kćeri su stjecale plemićko dobro kao da su sinovi (*praefectio in filium in heredem masculinum*) te je daljnje nasljeđivanje tog dobra slijedilo prije utvrđeni nasljedni red. Iako su se prefektirane kćeri smatrale nasljednicama svojih očeva, one su zapravo očevu imovinu stjecale na temelju izričitog kraljeva odobrenja sadržanog u darovnici.

68 TRIP. I, 17:7.

69 TRIP. I, 17:4.

70 TRIP. I, 39.; Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 139., 241., 242.; Fügedy, *op. cit.* bilj. 7, str. 27.

71 TRIP. I, 7.; Šporčić, I., *Pravni upliv razlike spola i posebna nasljedna prava osoba ženskog spola u hrv.-ug. privatnom pravu*, Mjesečnik: godišnjak pravničkog društva, br. 11, 1883., str. 809.

72 TRIP. I, 7:3.

73 Rady, *op. cit.* u bilj. 30, str. 108. Međutim, iako je to, prema svemu sudeći, bilo uobičajeno na području Ugarske, Karbić navodi kako primjere stjecanja plemićkog staleža *post uxorem* ne nalazi u izvorima s područja srednjovjekovne Slavonije. Karbić, M., *Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka*, Historijski zbornik, LIX, 2006., str. 17.

74 Lanović, *op. cit.* u bilj. 18, str. 120., 231., 232.

Prefekcija se prvi put javlja za vrijeme vladara iz dinastije Anžuvina u 14. stoljeću čiju su vladavinu obilježile značajne reforme s ciljem jačanja središnje vlasti. Okosnicu jake središnje vlasti predstavljao je novi društveni sloj – niže plemstvo – čije su jačanje pomagali Anžuvinci koristeći ih ujedno za suzbijanje prevlasti moćnih ugarskih i hrvatskih velikaša. Smatramo kako je organizaciji ovog novog staleža, izravno ovisnog o kraljevskoj vlasti, pridonijela i prefekcija. Naime, u nekim slučajevima prefekcija je bila dijelom kraljevske bračne politike, naročito kada su se prefektirane kćeri udavale za neplemiće. Pritom su prenosile svoj plemićki status na potomke, ali i na svoje supruge koji su na taj način stjecali plemićki status i, što je još važnije, na taj način se stvarala nova plemićka obitelj odana upravo vladaru zaslužnom za njezino stvaranje. Pokazalo se naime kako nastojanje očeva da svojim kćerima osiguraju nasljedna prava na obiteljskoj imovini nije protivno interesima vladara, upravo suprotno, te su se u ovom institutu uspješno sjedinili privatni (obiteljski) i javni (kraljevski) interes.

Premda je prefekcija bila protivna dotadašnjem običajnom pravu koje je priznavalo samo muške nasljednike i unatoč dvojabama koje je njezina primjena izazvala, predstavljala je presedan za buduća postupanja te primjer kako je kraljevski privilegij postao dijelom običajnog prava. Uvrštavanjem prefekcije u Tripartit potvrđeno je njezino uvođenje u ugarsko-hrvatski pravni sustav i primjena tijekom prethodnih stoljeća.

Javnost je prefekciju doživljavala kao izigravanje imovinskih prava pobočnih srodnika i narušavanje načela rodbinske povezanosti. Slabljenje roda kao osnovne obiteljske i gospodarske strukture plemstva započelo je već tijekom 13. stoljeća za vrijeme posljednjih Arpadovića koji su omogućili široku slobodu oporučnog raspolaganja na štetu srodnika. Istodobno se taj proces odvija i u europskim okvirima kao posljedica razvoja gospodarskih i društvenih odnosa slijedom kojih se mijenjala struktura obiteljskih zajednica i rastao značaj uže obitelji naročito potomaka. Unatoč kasnijim ograničenjima širine raspolaganja kojim su ponovno zajamčena prava pobočnih članova roda, jednom započeti proces ipak se nije mogao zaustaviti. Stoga je i prefekcija zapravo odraz prilagodbe nasljednog prava društvenoj stvarnosti. Omogućivši nasljeđivanje ženskim potomcima, iako zbog razloga koji nisu imali izravne veze s njima, vladar je indirektno ojačao položaja žena. Ograničenja u pogledu prava koje su imale žene nisu bila jedinstveno obilježje Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, bilo je to obilježje europskih pravnih poredaka do 19. stoljeća kada se, a naročito tijekom 20. stoljeća, zbivaju promjene koje će rezultirati uklanjanjem nejednakosti spolova u nasljednom pravu.⁷⁵

LITERATURA

1. Adamček, J., *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb, 1980.
2. Anders, I., *Ženidbeno imovinsko pravo u hrvatsko-ugarskom privatnom pravu s osobitim obzirom na pozitivno, privatno pravo u kraljevini Ugarskoj*, Mjesečnik: glasilo pravničkog društva, knjiga I, br. 4, 1916, str. 214.–215.

75 Na području Hrvatske i Ugarske nejednakost spolova glede nasljeđivanja bila je uvedena Općim građanskim zakonikom. V. Krešić, M., *Intestate succession of female descendants according to the Austrian General Civil Code in the Croatian-Slavonian legal area 1853–1946*, *Annals FLB – Belgrade Law Review*, LVIII, 3, 2010., str. 121.–136.; ista, *Zakonsko nasljeđivanje bračnih drugova prema Općem građanskom zakoniku na hrvatsko-slavonskom pravnom području*, *Zbornik PFZ*, 60, 2, 2010., str. 527.–554.

3. Bartolić, Z., *Ivanuš Pergošić: Decretum 1574. – hrvatski kajkavski prijevod editio princeps*, Čakovec: Matica hrvatska – Zrinski, 2003.
4. Bloch, M., *Feudalno društvo*, Zagreb, Golden marketing, 2001.
5. Fügedy, E., *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and his Kindred*. CEU Press, Budapest, 1992.
6. Gavella, N.; Belaj, V., *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008.
7. Goody, J., *Inheritance, property and woman: some comparative consideration*, Goody, Jack; Thirsk, Joan; Thompson, E. P. (ur.), *Family and Inheritance: Rural society in Western Europe, 1200–1800*. Cambridge University Press, 1976., str. 10.–36.
8. Graber, V., *Prava djece s osobitim obzirom na brak, obitelj i nasljedstvo*. Zagreb, Tiskarski i litografički zavod C. Albrechta, 1893.
9. Karbić, D., *Hrvatski plemićki rod i običajno pravo*, Zbornik Odsjeka povij. znan. Zavoda povij. druš. znan. Hrvat. akad. znan. umjet., 16, 1998., str. 97.–107.
10. Karbić, D., *Plemstvo – definicija, vrste, uloga*, Povijesni prilozi, 31, 2006., str. 11.–21.
11. Karbić, M., *Heiratsstrategien des Kleinadels von Turopolje (Slawonien) im Spaeten Mittelalter*, East Central Europe – L'Europe du Centre-Est, vol. 29, no. 1, 2002., str. 167.–176.
12. Karbić, M., *Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka*, Historijski zbornik, LIX, 2006., str. 15.–31.
13. Karbić, M., *Položaj pripadnica visokog plemstva u hrvatskim zemljama. Primjer Barbare Frankapan*. Zbornik Odsjeka povij. znan. Zavoda povij. druš. znan. Hrvat. akad. znan. umjet., 30, 2012., str. 145.–154.
14. Krešić, M., *Intestate succession of female descendants according to the Austrian General Civil Code in the Croatian-Slavonian legal area 1853–1946*, Annals FLB – Belgrade Law Review, LVIII, 3, 2010., str. 121.–136.
15. Krešić, M., *Zakonsko nasljeđivanje bračnih drugova prema Općem građanskom zakoniku na hrvatsko-slavonskom pravnom području*, Zbornik PFZ, 60, 2, 2010., str. 527.–554.
16. Krešić, M.; Pilipović, M., *De succesione colonorum: O nasljednom pravu kmetova u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, Povijesni prilozi, vol. 49, br. 49, 2015., str. 211.–233.
17. Lanović M., *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, Tisak "Tipografija" d.d., 1929.
18. Margetić, L., *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*. Zagreb, Narodne novine, 1996.
19. Margetić, L., *Neki pravni problemi u vezi s dopisom podbana Mihajla Živkovića od 5. XI 1459.*, Historijski zbornik, god. XXIII–XXIV, 1970.–1971., str. 265.–286.
20. Maršavelska, M. A., *Quarta puellaris po običajnom pravu Turopolja (13. – 16. stoljeće)*, Zbornik PFZ, br. 2, 1992., str. 141.–149.
21. Miljan, S., *Plemićko društvo Zagrebačke županije za vladavine Žigmunda Luksemburškog (1387–1437)*. Doktorski rad (neobjavljeno), Zagreb, 2015.
22. Miljan, S., *Quarta puellaris prema slučaju Skolastike Jurjeve iz Mlake*, Lucius, vol. V, br. 8–9, 2006., str. 141.–148.
23. Rady, M., *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Palgrave Macmillan, 2000.
24. Rady, M., *Customary Law in Hungary. Courts, Texts, and the Tripartitum*, Oxford University Press, 2015.
25. Rady, M., *Stephen Werbőczy and his Tripartitum*, Bak, J. M.; Banyó, P.; Rady M. (prir.), Stephen Werbőczy: The Customary Law of the the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy (The "Tripartitum"), Idyllwild CA-Budapest: Charles Schlacks, Jr., Department of Medieval Studies, Central European University, 2005., str. xxvii.–xliv.

26. Rady, M., *The "Title of New Donation"*, Medieval Hungarian Law, The Slavonic and East European Review, vol. 79, br. 4 (Oct. 2001), str. 638.–652.
27. Rušnov, A.; Posilović, S., *Tumač obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku – knjiga II*. Zagreb, [1910].
28. Šamšalović, M., *O zalaganju nekretnina u Banskoj Hrvatskoj XVII st.*, Zbornik Historijskog instituta JAZU, br. 2, 1959., str. 131.–150.
29. Šporčić, I., *Pravni upliv razlike spola i posebna nasljedna prava osoba ženskog spola u hrv.-ug. privatnom pravu*, Mjesečnik: glasilo pravničkog društva, br. 11, 1883., str. 802.–809.
30. Šporčić, I., *Pravni upliv razlike spola i posebna nasljedna prava osoba ženskog spola u hrv.-ug. privatnom pravu*, Mjesečnik: glasilo pravničkog društva, br. 12, 1883., str. 875.–879.
31. Šporčić, I., *Pravni upliv razlike spola i posebna nasljedna prava osoba ženskog spola u hrv.-ug. privatnom pravu*, Mjesečnik: glasilo pravničkog društva, br. 1, 1884., str. 37.–42.
32. Šporčić, I., *Pravni upliv razlike spola i posebna nasljedna prava osoba ženskog spola u hrv.-ug. privatnom pravu*, Mjesečnik: glasilo pravničkog društva, br. 2, 1884., str. 98.–109.
33. Varga, S., *"Kuća Zrinskih nije nikad bila istinski dom obitelji Erdődy"*. Poglavlja iz odnosa obitelji Zrinskih i Erdődy u ranom novom vijeku, Zbornik Odsjeka povij. znan. Zavoda povij. druš. znan. Hrvat. akad. znan. umjet., 34, 2016., str. 107.–123.
34. Vári, L., *Hadik Barkóczy Ilona és a szabaddóművesek*, AETAS –Tanulmányok folyóirat, no. 3, 2012., str. 49.–62.

Mirela Krešić*
Marijana Kržančić**

PRAEFECTIO IN FILIUM IN HEREDEM MASCULINUM – A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF WOMEN'S RIGHTS OF INHERITANCE

Summary

The authors analyse the nobility's rights of inheritance comprised in the Tripartitum and valid for the Hungarian-Croatian Kingdom. For the process of inheritance, it was relevant whether the property to be inherited was hereditary property (*bona hereditaria*) or acquired property (*bona acquisita*). Furthermore, it was important whether the property was acquired by the charter of enfeoffment (royal donation) as well as what the gender of a potential heir was. This was due to different limitations with regard to the exercise of rights of inheritance by a female offspring, particularly concerning the inheritance of landed property.

In particular, rules of perfection are analysed. The perfection was a legal instrument stipulating that in case of the extinction of the male line, the estate of the nobleman could be inherited by the daughter who was "promoted" to a son by a royal privilege. This was an example of the so-called special inheritance right and was seen as an institution damaging the interests of collateral branches. When it was introduced, the perfection was contrary to the customary inheritance law but was, nevertheless, applied in practice providing the possibility of keeping the property within the (nuclear) family by the female line and excluding the collateral branches of family.

Key words: *perfection, women's right, inheritance, Tripartitum, Hungarian-Croatian Kingdom, Croatia and Slavonia*



This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Mirela Krešić, PhD, Associate Professor, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg Republike Hrvatske 14, 10000 Zagreb. E-mail address: mirela.kresic@pravo.hr. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7065-7129>.

** Marijana Kržančić, LL.M, trainee lawyer, lawyer Srećko Posavec, Branimirova 71a, 10000 Zagreb. E-mail address: marijana.krizancic@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2668-7181>.